

vrijedna i precizna kazala osoba (*Index personarum*, 265-301) i mjesta (*Index locorum*, 303-310), a naposljetku i *Index rerum* (311-350). Potrebno je spomenuti kako priređivač u bilješci na početku kazala navodi da su navedeni pojmovi označeni prema broju dokumenta u kojem se nalaze, a ne stranice.

Ovo najnovije izdanje Roberta Leljaka i Državnog arhiva u Zadru nastavlja s prvorazrednom obradom i priređivanjem privatno-pravnih izvora s prostora zadarske komune na prijelazu 14. u 15. stoljeće. Preciznim i detaljnim radom, autor nam prikazuje novi niz dokumenata koji još jednom svjedoče o visokoj pravnoj razini funkcioniranja jedne dalmatinske komune, ali i o visokoj razini svakodnevnog života koji Zadar čini jadranskom, a time i mediteranskom metropolom. Izdanje je prvensteno namijenjeno znanstvenoj publici šireg humanističkoig spektra, ali je uz pomoć izvrsne opremljenosti uredničkog aparata, pogodno i za korištenje široj čitateljskoj publici. S obzirom na količinu, opseg i vrijednost gradiva pohranjenog u zadarskom arhivu, te vrhunskog rada te ustanove, možemo se, s velikim zadovoljstvom i iščekivanjem, nadati nastavku izvrsnog rada Roberta Leljaka na priređivanju te vrste dokumenata, kojima već odavno služi kao istraživački uzor i predložak podjednako radu znanstvenika kao i obrazovanju studenata.

Goran Budeč

Codex diplomaticus Regni Bosnae – povelje i pisma stare bosanske države, prir. Esad Kurtović – Lejla Nakaš – Drago Župarić – Ana Lalić – Dženan Dautović, Mladinska knjiga, Sarajevo 2018., 877 str.

U Sarajevu je krajem 2018. objavljena knjiga *Codex diplomaticus regni Bosnae – povelje i pisma stare bosanske države*. Riječ je o enciklopedijskom zborniku diplomatskih dokumenata srednjovjekovne Bosne, koji po prvi put široj znanstvenoj javnosti, ali i svima zainteresiranim za pitanja iz povijesti srednjeg vijeka predstavlja na jedinstven način obilje pisanoga gradiva srednjovjekovne bosanske države.

Za razdoblje srednjovjekovne Bosne nije sačuvana nijedna kronika u formi *historia sui temporis*. Povjesničari, analizom različitih dokumenata u formi povelja, ugovora, pisama, već dugi niz godina od mnoštva sitnih fragmenata vrše rekonstrukciju mozaika državnopravnog i kulturnog razvoja. Taj proces posebno je otežan budući da je bosansko pisano gradivo iz srednjovjekovnog perioda skoro u potpunosti uništena. Imajući to u vidu, proučavanja se najčešće vrše analizom dokumenata sačuvanih u susjednim zemljama s kojima je Bosna ostvarivala intenzivnu ekonomsku suradnju ili neku vrstu političkog savezništva.

Razasutost i fragmentacija gradiva po različitim arhivima zasigurno je jedan od razloga što se do sada nitko nije upustio u ovako složen posao. U Bosni i Hercegovini u kontinuitetu nije sačuvan nijedan pisani dokument bosanskog srednjovjekovlja. Danas se u Zemaljskom muzeju u Sarajevu čuvaju svega tri povelje i predstavljaju vlasništvo institucija koje su ih dobile kroz razmjenu i poklon. Zbirku *Codex diplomaticus regni Bosnae* čini skoro 400 povelja, pisama i notarskih zapisa koje su autori prikupili iz različitih dijelova Europe. Na prvom mjestu iz arhiva istočno-jadranskih gradova kao što su Dubrovnik, Kotor, Split i Zadar, s kojima je Bosna kroz povijest i imala najintenzivniju suradnju, ali i Venecije, Svete Stolice, Napulja, Budimpešte i drugih.

Najveći dio gradiva sačuvan je u Državnom arhivu u Dubrovniku. Šire promatrajući tome pridonose dva razloga – vrlo intenzivna suradnje Bosne i Dubrovnika još od Kulinova doba i osobito poštovanje Dubrovčana prema čuvanju pisane građe. Za Bosnu je Dubrovnik bio prirodan izlaz na more i mediteranski svijet, dok je za Dubrovnik Bosna bila važan partner u neposrednom zaleđu. Kad je riječ o dubrovačkoj brizi za čuvanje dokumenata, u predgovoru zbornika ističe se jedan od argumenata. Naime, zabilježeno je kako su poslije kupoprodaje Konavala, negdje početkom 1427., dubrovački poslanici nosili kopiju povelje Radoslavu Pavloviću nad kojom je trebao izvršiti zakletvu i potvrdu. Imali su uputu, ukoliko Radoslav postavi pitanje vezano za originalni dokument, naznačiti kako im vremenske prilike nisu dozvolile da je ponesu iz straha da je “ne bi izgubili ili pokvasili pri prelasku rijeka ili pod kišom, imajući u vidu da original čuvaju kao blago”.

Monumentalne povelje i pisma često su nastajali i na bosanskim dvorovima, ali u vremenima koja su uslijedila na prostoru Bosne nisu sačuvana. Neke primjerke su još bosanski vlastelini u viorima nemira ponijeli u različite europske države kako bi njima dokazali svoja staleška prava. Važno je imati na umu da Bosna u srednjem vijeku nije imala notarijat, već su nositelji pismenosti bili pisari u okviru bosanskog dvora i vlasteoskih kuća – *dijaci*. Oni su za tu djelatnost često osposobljavani u različitim dijelovima Europe, a proučavanjem dokumenata koje su napisali često se mogu uočiti značajni utjecaji različitih europskih kancelarija. Njihovo obrazovanje i pravnička znanja uskoro bi trebala postati predmetom ozbiljnijih znanstvenih analiza u procesu proučavanja interne pravne kulture u srednjovjekovnoj Bosni.

Promatrajući pisano gradivo kroz prizmu društvene strukture srednjovjekovne Bosne, jasno se uočava kako je najviše pisanoga gradiva proizveo vlasteoski sloj. Zbirka svjedoči o različitim pravnim poslovima u koje su vlastelini ulazili, od prodaje zemlje do ulaganja novca na dobit, depozitarnih poslova, sve do raspolaganja *mortis causa*. Dio gradiva nastao je u okviru evidencija vjerskih institucija, posebno Crkve bosanske koja se često javljala kao medijator u odnosima vladara i vlastelina, dok dio dokumentacije prikazuje različite pravne poslove u koje su trgovci i zanatlije ulazili.

Posebno bogatstvo ove zbirke jesu dokumenti o pravnim poslovima svakodnevice. O poznatim dokumentima poput povelje Kulina bana iz 1189. ili povelje Stjepana II. Kotromanića iz 1333. pisalo se vrlo usko s pogledima iz različitih struka. I upravo zbog toga za buduće istraživače vrijednost u okviru zbirke imaju manje poznati pisani dokumenti, poput jednostavnih ugovora, pisama i drugih akata koji svjedoče o različitim pravnim poslovima. Objava i prijevod takvih dokumenata trebala bi predstavljati veliki poticaj pravnicima da pristupe ozbiljnijim analizama bosanskog srednjovjekovlja.

Listajući ovaj zbornik znatiželjni čitatelj može štošta pročitati u okviru srednjovjekovnih dokumenata: kako je Milić Bogetić Križanović iz Vidova polja iznajmio sebe i svoju imovinu zlataru Mihoču Miloševiću, što se dogodilo s depozitom Sandalja Hranića, koja su se pitanja otvarala u procesu ustupanja Konavala, kako su majstor Antonije i njegov sin Vinko gradili cisternu na tvrđavi Sokol, kako je u roblje prodana bosanska djevojčica Djevena, što su sve mudri Dubrovčani pisali svojim poslanicima u Bosni itd.

Zbornik koji se ovdje prikazuje uz fotografije izvornih dokumenata, sadrži dvije vrlo važne komponente – prijevod i kontekstualizaciju dokumenata. Prijevod s latinskog, starotalijanskog i staroslavenskog jezika, uz sveobuhvatnost akata, čini ovu zbirku jedinstvenom u odnosu na prethodne. To je komponenta koja olakšava budućim istraživačima analizu dokumenata, osobito ukoliko uzmemo u obzir vrlo složen, arhaičan i modificiran jezik srednjeg vi-

jeka. Kontekstualizacija je s druge strane namijenjena široj čitateljskoj publici. Ona omogućuje svima koji pokazuju interes za teme iz srednjovjekovlja da shvate kontekst i proces nastanka dokumenata koji predstavljaju predmet analize.

Ovim izdanjem otvara se i mogućnost za učenjem povijesti na poseban i jedinstven način. Dokumenti iz ove zbirke mogu biti izvrstan materijal za podučavanje studenata prava. Saznanja koja studenti dobijaju iz udžbenika predstavljaju samo interpretaciju pravnog sustava. Cjelovitost pogleda najbolje se dobija upoznavanjem sa supstancom prava, a to se prvenstveno postiže radom na pravnim dokumentima. To omogućuje studentima neposredan susret s osnovnim principima pravne dijalektike, pridonoseći razvijanju pravničkog *rationes decidendi* i *ratio distinguendi*, sposobnosti kvantifikacije činjeničnih argumenata, usvajanje metoda logičkog zaključivanja itd.

Objava ovog zbornika snažan je poticaj znanstvenicima da intenzivnije pristupe analizi državnopravnog razvoja i povijesti prava srednjovjekovne Bosne, posebno njegovih karakteristika i različitih faktora koji su ga determinirali. Šire promatrajući, zbornik pridonosi očuvanju višestoljetnog povijesnog iskustva i potiče svijest ljudi o potrebi očuvanja povijesnog nasljeđa. Predmetni zbornik time predstavlja jedinstveni *thesaurus documentorum historiae et iuris*.

Mirza Hebib

Izvori za povijest grada Varaždina, I. svezak, 1527. – 1600., prir. Karmen Levanić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Državni arhiv u Varaždinu, Zagreb – Varaždin, 2019., 613 str.

U izdanju Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Državnog arhiva u Varaždinu 2019. objavljen je prvi svezak u seriji *Izvori za povijest Varaždina – Radikalni arhiv*, pod naslovom *Izvori za povijest grada Varaždina*, koji pokriva razdoblje od 1527. do 1600. godine. Izdanje je plod rada Karmen Levanić, koja je izvore pripremila za tisak, pri čemu je imala pomoć Ivane Burnać, Sanje Miljan i Lane Pavlaković, koje su bile suradnice na prijepisu spisa i izradi regesta. Riječ je o izdanju dokumenata koji se čuvaju u Državnom arhivu u Varaždinu, odnosno njegovom Radikalnom arhivu, u kojem se nalazi izvorno gradivo za razdoblje od 13. do sredine 19. stoljeća, kroz čije će objavljivanje biti dostupno cjelokupnoj javnosti. Takav napor zapravo je nastavak rada na izdavanju izvornog gradiva koji je započeo Zlatko Tanodi, a koji je 1942. objavio djelo *Poviestni spomenici Slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, u kojem su objavljeni dokumenti za razdoblje do 1527., te djela koje je 1944. objavio zajedno s Adolfom Wissertom, *Poviestni spomenici Slobodnog i kraljevskog grada Varaždina: Gradski zapisnici iz g. 1454. – 1464. i 1467. – 1469.* I dok je rad na objavljivanju gradskih zapisnika nastavljen, pa je do danas objavljeno 11 svezaka koji pokrivaju period do 18. stoljeća, posao koji je izdavanjem dokumenata Tanodi započeo 1942. čekao je svog nastavljača sve do danas.

U poglavlju *Kratki pregled povijesti radikalnog arhiva* dana je geneza oblikovanja Radikalnog arhiva, još od načina čuvanja isprava u kasnom srednjem vijeku pa do napora pojedinaca poput Josipa Kereszturyja, Pavla Kovača i Mirka Petrovića koji su sređivali arhivski sadržaj te radili popise isprava, što je predstavljalo temelj za posljednje sređivanje gradiva, čiji se principi detaljno opisuju.